

УДК 11:7.01

DOI: 10.26565/2226-0994-2020-63-22

Семен Гончаров

РОЛЬ І МІСЦЕ ТАЄМНИЦІ В МЕТАФІЗИЦІ МАМЛЄЄВСЬКОГО ХАОСМОСУ

У статті йдеться про роль і місце Таємниці в структурі мамлеєвської метафізики. Автор статті залучає поняття «хаосомосу», введене Джеймсом Джойсом в експериментальному романі «Поминки за Фіннеганом», до мамлеєвського Всесвіту. Це призводить до трансформації формули «хаос – осмос – космос», актуалізованої постмодерністським дискурсом, у формулу «Хаос – Осмос – Космос». Хаос перетворюється на Сакральний Хаос як один із метафізичних проявів Росії Вічної. Осмос постає антиномічним російським життям, котре поєднує в собі те, що неможливо поєднати, а також ставить перед собою принципово нездійсненні завдання. Космос же відсилає до традиції російського космізму з його проблемою відповідності мікрокосму та макрокосму. Автор статті зазначає, що всепроникливим і всеєднальним елементом мамлеєвського хаосомосу є саме Таємниця. Вона – одна з п'яти стрижневих метатем мамлеєвської творчості, її особливість полягає в пов'язуванні між собою інших метатем: утризму «Я», Смерті, Безодні та Росії. У площині утризму «Я» Таємниця розглядається як таємниця самої людини (її «вищого Я»). Зі Смертю Таємниця пов'язана запитуванням людини про власну долю та скінченність. Проблема подолання смерті та жага до вічного життя – центральні теми, які турбують майже всіх героїв мамлеєвських романів та оповідань, а для самого Мамлеєва вони є витоком ціннісних установок, спрямованих на досягнення людиною «вищого Я». Найбільш міцним і принциповим для Мамлеєва є зв'язок Таємниці й Безодні, а також зв'язок Таємниці та Росії. Розгляд вказаних зв'язків спонукає автора зробити висновок про те, що Юрій Мамлеєв описує такі виміри Таємниці, які виходять за межі введених С. Л. Франком категорій «незбагненого для нас» і «незбагненого по суті». Це зумовлює необхідність введення нових понять, які б розкривали сутність мамлеєвських новацій більш влучно. Автор статті пропонує розглядати Безодню як «Останню Таємницю» на тій підставі, що вона є трансцендентною до самих трансценденцій, тобто виходить за межі Абсолюту; а Вічну Росію як Росію-Таємницю на підставі того, що Мамлеєв надає їй статус третього метафізичного Початку поряд з Абсолютом і Безоднею.

Ключові слова: Мамлеєв, Таємниця, Безодня, хаосмос, незбагненне, космізм.

But the spoil of hesitants, the spell of hesitancy. His atake is it ashe, tittery taw tatterytail, hasitence humpronadimply,
heyhey-heyhey a winceywencky.

Assembly men murmured. Reynard is slow!¹

James Joyce. Finnegans Wake

Ксюша вдруг рассердилась:

– Хаоса у вас мало! И смерть свою вы не любите!

Потаповы обомлели, как будто даже ростом стали помельче. А дед Игорь убёг.

Юрий Мамлеев. Мир и хохот

О! страшных песен сих не пой!

Про древний хаос, про родимый

Как жадно мир души ночной

Внимает повести любимой!

Из смертной рвется он груди,

Он с беспредельным жаждет слиться!..

О! бурь заснувших не буди –

Под ними хаос шевелится!..

Федор Тютчев. О чём ты воешь, ветр ночной?..

1939 року з'явився найскладніший та найбільш експериментальний роман Джеймса Джойса «Поминки за Фіннеганом», що створювався автором протягом

© Гончаров С. О., 2020.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

¹ «Но труп колеблющегося не хуже труб поколеблющих. Его зло – не зола ли она, хихихреновая трясоглагомогольская фэй-ей-ей фланель на панель. Собрание забормотало. Ренар устал» (переклад російською – Анрі Волохонський).

піднадцяти років за допомогою техніки «потоків свідомості» з використанням різноманітних мовних запозичень (з китайської, японської, російської та багатьох інших мов), побудованих у нескінченній ланцюг макаронізмів, каламбурів і неологізмів. Створений Джойсом текст став справжнім пеклом для читачів (чим він є для перекладачів, навіть уявити складно, оскільки у всіх планах він є неперекладним). Мабуть, узагалі не існує людини, яка б могла зрозуміти його повною мірою, адже навіть сам автор забував сенс певних фрагментів наприкінці власної роботи.

Саме там уперше з'являється поняття «хаосмосу» як поєднання хаосу (відсутності будь-якого порядку), осмосу (потенційного порядку, процесу дифузії) і космосу (вищого, небесного порядку) в єдине ціле, що пізніше увійшло до широкого західного постмодерністського вжитку. Цей складний конструкт має щонайменше два актуалізовані виміри, обидва з яких констатують той факт, що його потенції до продукування сенсу безмежні. Перший – це погляд на сам текст Джойса як на втілення ідеї хаосмосу, що є абсолютно доцільним, оскільки сама структура роману є коливанням між повним безладом і ретельно сконструйованим порядком із їх взаємопроникненням та діалогічною грою, в якій досягається певна гармонія (хоча слід зауважити, що через внутрішню множинність форм і складність для сприйняття у тексті Джойса може вбачатися певне домінування саме хаосу, що і є модерністським акцентом).

Інший вимір – це постмодерністський дискурс, який помічає виключну влучність хаосмосу як можливого відображення (поряд із «ризомою») нової ситуації, в яку потрапляє суспільство наприкінці ХХ століття. Характеристиками такої ситуації стають: нелінійність, несистемність, рухливість, множинність, неієрархічність тощо (що також передбачає відкритість самого хаосмосу до безмежного впорядкування, тобто постійної появи та зникнення сенсів). Відповідно до такої відкритості хаосмос можна розглянути і в площині радянського та пострадянського простору, а саме в контексті творчості метафізика Юрія Мамлеєва.

Метою статті є визначення ролі та місця Таємниці в структурі мамлеєвського хаосмосу.

Завданнями статті є розгляд результатів інтеграції поняття хаосмосу у творчість Мамлеєва, визначення особливостей мамлеєвської філософії у площині Таємниці, детальний аналіз зв'язку Таємниці та Безодні, а також Таємниці та Росії.

Застосування поняття «хаосмосу» до мамлеєвської творчості є досить продуктивним, оскільки дозволяє комплексно охарактеризувати мамлеєвський літературно-філософський проект. Найперше, що можна відзначити, це співвіднесеність між літературною основою поняття «хаосмосу», яке народжується саме через роман, і надзвичайною важливістю художнього тексту як транслятора метафізики для Юрія Мамлеєва, філософія якого розлита, серед іншого, і в його романах та оповіданнях.

По-друге, сама сутність хаосмосу відповідає характеру й духу того масштабного полотна російського життя та російської ментальності, яке описує у свої творах Мамлеєв. Такі риси, як особлива хаотичність (така хаотичність, яка, з одного боку, не містить жодного розумного порядку, а з іншого – за допомогою надраціонального погляду може бути представлена як особливий порядок безладу, доступний лише серцю чи душі), ірраціональність, безмежність, безцільність, схильність до крайнощів, дивне співіснування протилежностей, все те, що є начебто таким чужим і незрозумілим «західній» людині, значною мірою відповідає хаосмосу. Можливим це є завдяки вже зазначеній здатності самого хаосмосу до продукування сенсів, а також через той факт, що роман «Поминок за Фіннеганом» є радикальним міжнаціональним (за залученням мов) модерністським (тобто таким, що руйнує чинні норми) поліфонічним експериментом.

Найголовнішим серед того, що дає залучення хаосмосу до мамлеєвської творчості, є можливість вираження особливого поєднання російського космізму та хаосу як основоположного принципу російського буття.

Тобто формула «хаос – осмос – космос» трансформується у формулу «Хаос – Осмос – Космос», набуваючи нового змісту:

– хаос стає *Сакральним Хаосом* («хаос» підвищується до «Хаосу»), який є водночас одним із семи метафізичних проявів Росії (однією зі сторін Вічної Росії), а також одним з п'яти концентрів втіленої Росії;

– осмос у такому разі виступає *антиномічним російським життям*, яке об'єднує в собі те, що принципово не може бути об'єднано, тобто це буття всередині російського топосу, що втілюється через хаос (причому Хаос сприймається як свій, рідний) у процесі відкидання раціональних обмежень і виходу на надраціональний рівень. Саме надраціональність і металогічність осмосу, його направленість на трансцендентне дозволяють позначити його як «Осмос», наголошуючи цим на відриві від раціоналізму буденності та прагматизму як національної російської особливості;

– космос же відсилає до *традиції російського космізму* з її проблематикою вседності, пошуком місця людини у Всесвіті, розглядом зв'язку земних і космічних процесів на основі поєднання науки, філософії, релігії, мистецтва, а також езотерики та містики. Сам Мамлеєв пише про космологічну Росію як один із вимірів Росії Вічної: «Сенс <...> відношень (між Росією та Безоднею) настільки грандіозний, що виходить за межі будь-якої світової історії, тому неминуче Росія переростає межі людської історії, і вона, відповідно, є космологічним явищем» (тут і далі переклад мій. – С. Г.) [Мамлеєв, 2011, с. 211]. Через власну наповненість і глибинність «Космос» теж передбачає написання з великої літери, оскільки він не лише виступає як опозиція до Хаосу, але й втілює в собі безмежність, яка, незважаючи на множинність форм, зберігає власну єдність.

Недарма Мамлеєва називають російським космістом, адже вся його увага прикута до магічного російського топосу, в якому «бувальщина живе і небиліця», котрий зображується в його романах і оповіданнях яскравими покуючими барвами. Ось як він характеризує Хаос: «Хаос – це світова, космічна потенція, яка затаїлася, і в якій непередбачуване та нерозкрите знаходиться у стані по той бік Порядку. Хаос з його необмеженими можливостями вривається у Світовий Порядок, деформує його, руйнуючи і водночас вливаючи в Космос нові фантастичні сили й тенденції. Очевидною є присутність Хаосу в російській історії, культурі, душі <...> “Рідний хаос” у нас відчувається навіть у наших безмежних просторах, у мові (з її відхиленням від суворої логічної побудови, з її несподіваними проривами у сферу метафізично невизначеного), у нашому способі життя (з його лякаючою і привабливою для іноземців ейфорією та випадінням із буденного раціоналізму)...» [Мамлеєв, 2011, с. 155–156].

Проте неможна зупинятися на розгляді кожного окремого елемента хаосмосу, необхідно зазначити також принципову єдність цих трьох елементів, яка зображена у вигляді проміжних тире («→») у формулі «Хаос – Осмос – Космос». Така особлива єдність відсилає до мамлеєвського бачення Росії як третього метафізичного Початку, що зв'язує Абсолют з Безоднею, тобто «поєднує непосредуване» [Мамлеєв, 2011, с. 267]. Це повністю відповідає антиномічності самого поняття «хаосмосу», що єднає в собі потужні протилежності, які, відштовхуючись, водночас і притягуються.

Отже, можна констатувати, що поняття «хаосмосу», введене Джойсом, резонує з характером мамлеєвського проекту, і в разі застосування до останнього розкриває як власний потенціал безмежного впорядкування (за відсутності оприявленого порядку), так і стимулює до розкриття сам дискурс мамлеєвської метафізики, яка в такій взаємодії розширює спектр власних проявів і рефлексій.

Ані Сакральний Хаос, ані релігійно-філософський космізм не можуть бути розглянуті без осмислення та залучення Таємниці, до якої постійно звертається Мамлеєв як безпосередньо, так і через персонажів власних романів та оповідань. Її суттєвість для мамлеєвської системи координат відзначалася нами раніше: Таємниця вже була виокремлена як одна зі структуротвірних і ключових *метатем* всієї творчості

Юрія Віталійовича [Гончаров, 2019, с. 75], проте залишається потреба в розгляді метафізичних вимірів Таємниці, а також підходів до їх осмислення.

У своїй фундаментальній роботі «Незбагненне» С. Л. Франк так пише про буття: «Буття як таке, у його безумовності, і таємниця є просто одне й те саме. Водночас “таємниця” означає тут не загадку, котра потребує вирішення (хоча б це вирішення фактично було для нас неможливим), а “таємниче” по самій своїй природі, точніше трансраціональне – те, що по своїй суті є протилежним до всього збагненого» [Франк, 1990, с. 279–280]. А ось що зазначає Юрій Мамлеев як головне завдання «метафізичного реалізму», традицію якого він започатковує: «... метафізичний реаліст <...> має бути надреалістом, що, звичайно, включає як початковий момент глибоке знання видимого життя <...> Однак це знання видимого життя має бути для нього лише початковим моментом, за яким відкривається його проникнення в більш грізну реальність <...> по суті, видиме життя для такого письменника стає символом або аналогом вищих (або, навпаки, інфернальних) реалій, котрі <...> повинні виступати оголено, доступно, відтісняючи на задній план зображення нижчої реальності та даючи читачеві нічим не прикриті бачення безодень...» [Мамлеев, 2006, с. 101–102].

У наведених цитатах можна побачити загальний для двох мислителів вектор – це дослідження метафізичної глибини буття, котре сповнене невідомим і виступає як принципова Таємниця, досягнути яку і жадає людина. Тобто Таємниця стає певним орієнтиром, навіть *методам*. Корінь такої методологічності Таємниці знаходиться у фундаментальному розрізненні «незбагненого для нас» і «незбагненого самого по собі» («незбагненого по суті») [Франк, 1990, с. 197], яке вводить Франк у роботі «Незбагненне». Він зазначає, що принципівим є існування не лише того, що незбагненне для нас через недосконалість нашого пізнання, але й незбагненне, сутністю якого є сама незбагненність, яка виступає метафізичною константою.

Схожим на це є розрізнення секрету і Таємниці, яке випливає зі слів Франка. У цьому разі Таємниця принципово відрізняється від секрету тим, що вона знаходиться в метафізичній площині, маючи трансцендентний вимір, водночас секрет не виходить за межі іманентного, фігуруючи виключно у сфері буденності: «Таємниця – не секрет, що розгадують, щоб оволодіти їм для себе, вона може частково відкриватись лише істоті, котра здатна до інтелектуальної та духовної напруги» [Кордас & Николаева, 2015, с. 18]. Тобто секрет ми здебільшого розуміємо як приховану від нас інформацію, якою через певні життєві обставини ми не володіємо, залучення ж Таємниці передбачає філософський дискурс метафізично-гносеологічної проблематики широкого діапазону: від когнітивних досліджень до містичних доктрин.

Яким же чином про Таємницю можна говорити як про метод, якщо вона в звичному уявленні представляється як об'єкт пізнання, тобто те, на що якраз і має бути спрямований певний метод? Річ у тім, що як Франк, так і Мамлеев постійно наголошують на обмеженості раціонального, суто понятійного пізнання, а їхні філософські зусилля направлені на подолання такої обмеженості та розкриття тих сфер, де вказане пізнання втрачає власний сенс. Ключовим же стає введений Франком вимір саме «незбагненого по суті», щодо якого просто неможливо застосувати понятійно-категоріальну сітку розуму, тобто наукове мислення. Така неможливість спирається на те, що незбагненне саме по собі – це трансдефінітне, трансфінітне та безумовне абсолютне буття [Франк, 1990], що а ргіої порушує будь-які правила логіки. Проте ми все одно стикаємося та взаємодіємо з незбагненим по суті, тобто певною мірою воно все ж якось нам дається. У такому разі ми стикаємося з *одкровенням* як містичним актом надраціонального осягнення буття та зустрічю з нумінозним, досвідом якої стає досвід «присутності таємниці». Ретельне дослідження цього досвіду знаходимо в роботі Рудольфа Отто «Священне», де зустріч з нумінозним характеризується як *mysterium tremendum* і *mysterium fascinans* – містичний жах і містичне захоплення [Отто, 2008].

Принциповою ж для одкровення є активна присутність самої людини, її відкритість до події, екзистенціальна залученість на емоційному та духовному рівнях, навідріз від наукового пізнання, яке характеризується певною відстороненістю, «сухою раціональністю». Отже, у площині Таємниці, а саме тієї її сторони, яка може бути зіставлена з Франковим «незбагненим по суті», звична схема пізнання «суб'єкт пізнання – акт пізнання (інтенціональність) – об'єкт пізнання» втрачає сенс. Прірва між суб'єктом і об'єктом руйнується, натомість виникає відношення *віч-на-віч*, людина не відчуває себе самотньою та покинутою, а відкриває власну сутність через *залученість до діалогу*. Причому Таємниця не втрачає своєї таємничості, вона не схоплюється системою понять, не стає доступною для розуму, а розкривається у спроможності людини до *спів-буття* з нею. Тобто Таємниця стає водночас усіма трьома елементами – суб'єктом, об'єктом і самим пізнанням. У суб'єкті вона втілюється через спроможність до зближення з абсолютним буттям, а також у відчутті подолання меж власного «Я». Як об'єкт пізнання Таємниця є абсолютним, безумовним, трансдефінітним і трансфінітним буттям, яке являє себе людині, йде їй назустріч; а саме пізнання в такому разі – це Таємниця єднання конкретного суб'єкта пізнання з абсолютним буттям, яка всіма сторонами є містичною та загадковою. *Отже, методологічність Таємниці полягає у зміні погляду на пізнання: воно розглядається не як схоплення, привласнення, раціоналізація, але як подія зустрічі, момент становлення діалогу, ситуація спів-буття.*

Необхідно зазначити різницю акцентів Франка та Мамлєєва щодо Таємниці, а також детально розглянути той принциповий крок, який здійснює Мамлєєв, створюючи «Останню Доктрину». Для Франка принципово важливою є присутність Іншого та відношення «Я – Ти», тобто значну увагу він приділяє дискурсу філософії діалогу (М. Бубер, Ф. Ебнер, Ф. Розенцвайг). У Мамлєєва ж ключовим є утризм «Я», котрий не передбачає фігуру Іншого як серйозну метафізичну величину. Це призводить до проблеми поєднання утризму «Я» з метафізикою Росії, що є не менш суттєвою частиною мамлєєвської філософії. Тобто перехід від «Я» до Росії (зокрема і в її іпостасі «Ми») відбувається без залучення проміжного елемента, яким має виступати Інший («Ти»), що було розглянуто нами раніше [Гончаров, 2020, с. 144–145].

Утім, якщо мислення Франка рухається в напрямку розкриття теми людини і Бога, повністю залишаючись у межах Абсолюту, то Мамлєєв створює вчення про Безодню, яка знаходиться поза Абсолютом і є невідчужливою його законом. Це викликає необхідність доповнення погляду на Таємницю як на дворівневий конструкт («незбагненне для нас» і «незбагненне по суті»). Через те, що Безодня є трансцендентною до трансцендентного, а Абсолют стає певним «вікном» до безмежних метафізичних подорожей, виникає те, що вже не може бути зведене до незбагненого самого по собі. Однак не зовсім доцільно буде виділяти третій вимір Таємниці, адже в такому разі це стане продовженням за аналогією, а принципова відмінність Безодні буде втрачена. Якщо перші два виміри Таємниці можна розташувати в ієрархічному порядку (очевидною є метафізична домінанта неосяжного самого по собі як безумовного абсолютного буття, якому підпорядковані всі предметні сфери, тобто суще, яке досліджується наукою), то потенційний третій вимір, що має описувати Таємницю Безодні, є потойбічним щодо самої запропонованої структури. Саме через це доцільніше буде говорити про особливу Таємницю – *Останню Таємницю (Таємницю Безодні)*.

Така Таємниця радикально відрізняється навіть від найбільш прихованих і непрявлених моментів абсолютного буття. Вона відображає прагнення виходу за всі наявні межі, зокрема й божественні. Водночас зіткнення з Безоднею вже не може бути описане за допомогою введених Рудольфом Отто категорій *mysterium tremendum* і *mysterium fascinosum*, воно взагалі ніяк не може бути виражене прямо – говорити можна лише про його певні натяки та відгомони. Слово «Остання» відсилає до «Останньої Доктрини» – заключного розділу роботи «Доля буття», де Мамлєєв розробляє вчення про Безодню та взаємодію з нею – «Останні відносини».

Яскравим прикладом ситуації випадіння з Абсолюту може бути історія Станіслава Нефьодова – головного героя роману «Світ і регіт» [Мамлеев, 2008]. Станіслав на певний час зник із буття та перестав функціонувати в парадигмі Абсолюту, тому навіть смерть не стала його кінцем – він «пережив» її, наче одну з власних можливостей. Протягом усього роману родичі та друзі Станіслава вдаються до найглибших метафізичних та езотеричних пошуків із залученням найрізноманітніших містиків і науковців, щоб знайти його, проте ніщо не може їм допомогти, оскільки сфера, в яку потрапив Станіслав, перебуває не лише поза раціональним, але й поза надраціональним, тобто за межами наявної духовної Традиції. Повернувшись дивним чином у парадигму свого звичного життя, головний герой, утім, не в змозі розповісти про отриманий досвід, оскільки останній є принципово іншим щодо людського мислення та буття загалом, саме тому Станіслав лише зазначає, що відчував неймовірну відчуженість від усього, що його оточувало в цьому іманентному світі. Тобто можна казати, що з ним відбулась небачена духовна трансформація, проте вона не тільки не відповідає принципам іманентного, але й не зводиться до зустрічі з трансцендентним – її природа інша. [Мамлеев, 2008]

Також слід зауважити, що незважаючи на дослідження незбагненого, яке потребує подолання класичних природничо-наукових установок, текст С. А. Франка є досить наукоподібним, оскільки він ретельно упорядкований, послідовно-логічний, має виражену дискурсивну направленість, яка виражається в залученні різноманітних філософських концептів і постійному оперуванні філософсько-науковими поняттями. Тобто сама форма викладу ніби певною мірою суперечить змісту. І недивно, адже сухе філософське міркування, навіть якщо воно і має власним предметом щось ірраціональне, завжди буде виглядати, як наукова доповідь, де сама сутність непізнаного, іншого, незбагненого буде неодмінно упорядкована різноманітними філософськими поняттями («трансфінітність», «трансдефінітність», «металогічність» тощо). Натомість Мамлеев не обмежується такою формою викладу і надає власній метафізиці ще й художню форму, що дозволяє за допомогою насамперед *образних метафор* глибше розкрити ті пласти реальності, які не можуть бути схоплені в понятті. Взагалі, важливість метафори для дискурсу Таємниці є надзвичайною і потребує окремого дослідження, тому зараз зазначимо лише той факт, що через метафору, серед іншого, розкривається естетичний аспект Таємниці.

М. Н. Марджи, визначаючи Таємницю як «синтез когнітивного, ціннісного та емоційного аспектів свідомості» [Марджи, 2017, с. 280], розглядає способи її вираження та осягнення, розрізняючи водночас містичне (міфологічне) та естетичне сприйняття Таємниці. У першому випадку емоційні переживання домінують над когнітивною складовою пізнання, унаслідок чого актуалізується особистісний аспект Таємниці, натомість у другому – підключаються когнітивні структури, а також творча уява, що призводить до активації взаємин між суб'єктом і образом. Тобто в другому випадку осягнення Таємниці передбачає створення художніх засобів її вираження, відтворення її за допомогою емоційно-естетичних образів [Марджи, 2017, с. 281]. Саме це ми можемо спостерігати у творчості Ю. Мамлеєва, і саме це стає художнім принципом, основою «метафізичного реалізму».

Тепер можна безпосередньо звернутися до питання про роль і місце Таємниці в метафізиці мамлеєвського хаосмосу. Одразу необхідно зазначити, що взагалі важко переоцінити важливість Таємниці в контексті мамлеєвського світобачення. Це пов'язано з тим фактом, що Таємниця для Мамлеєва – це *всепроникливий* та *всєднальний* елемент його Всесвіту. Структура «хаос – осмос – космос» є можливою як єдиний конструкт лише завдяки Таємниці, оскільки сама собою вона є єдністю протилежностей, її природа – це природа парадоксу, оксюморону. Така особливість є загальною, тобто стосується всіх вимірів наведеної схеми; у полі ж нашої уваги наразі перебуває той варіант останньої, який був зазначений нами на початку і який стосується творчості Ю. Мамлеєва, а саме: розуміння хаосу як Сакрального Хаосу, Осмосу як способу буття в антиномічному надраціональному форматі, а Космосу як традиції російського філософсько-містичного

космізму («Хаос – Осмос – Космос»). Усі ці три елементи, як і їх поєднання, не можуть бути мислимі без урахування Таємниці.

Хаос отримує статус «Сакрального», тобто він постає не як звичайна опозиція до порядку, що відповідає науковому світосприйняттю, а визначається як божественна містична сила, котра носить трансцендентний характер, тобто постає як вища Таємниця, оскільки вона здатна руйнувати Світовий Порядок і насичувати його новими тенденціями. Осмос – це російське життя, в основі якого лежить спрямованість на Таємницю, тобто бажання Іншого (потойбічного, небаченого), неймовірна жага до метафізичного свята, природний потяг до прихованого, що яскраво розкривається на всіх рівнях російської культури. І Космос, який є тим безкраїм простором, де розгортається містерія Таємниці, де Таємниця знаходить своє втілення у нескінченних дивах і парадоксах. Космос – це чарівний ліс, сповнений дивовижних істот, спів-буття яких стає наративно-творчим порядком. І найголовніше – сама можливість цих трьох елементів не втрачати власну автономність, утворюючи водночас абсолютну єдність, є Таємницею, подібною Таємниці Святої Трійці.

Такі функції, як всепроникнення та всеєднання, проявляються в Таємниці зокрема і як у певній метатемі, оскільки вона зближує між собою всі інші метатемі: утризм «Я», Смерть, Безодню, а також Росію [Гончаров, 2019, с. 74–76].

Утризм «Я» базується на «Я» як метафізичній першооснові, тому ключовим у ньому стає реалізація «вищого Я» та його подальші метафізичні мандри. Сама людина в такому разі являє собою Таємницю, яку треба досягнути, з якої все починається і якою все закінчується. Дельфійська максима «пізнай самого себе» розкриває тут свої найглибші та найприхованіші аспекти. Людина – Таємниця для самої себе не лише в просторі іманентного буття, але й трансцендентного (з можливістю подальшого руху поза Абсолютом).

Таємниця Смерті є очевидною, оскільки інтерес до смерті та спроби її подолання виходять за межі мамлеєвських рефлексій і є однією з фундаментальних основ будь-якої культури. Тут можна лише вказати, що Мамлеєв постійно знаходиться у форматі *temente mori*: у романах і оповіданнях Мамлеєва смерть – це основна проблема, принциповий виклик, головна тема для дискусій, оскільки її бояться, ненавидять, люблять, долають, від неї тікають, з нею розмовляють, її пізнають і над нею насміхаються, тобто вона майже завжди перебуває в полі уваги, і навіть тоді, коли розповідь відходить від неї, її присутність відчувається на рівні неусувного фону. Сам Мамлеєв не перестає наголошувати на необхідності досягнення безсмертя, на потребі реалізації «вищого Я» та відмови від усього матеріального й минутого. Така жага до безсмертя робить його близьким до найвідомішого російського косміста М. Федорова з його «Філософією спільної справи».

Однак, мабуть, найбільш міцним і суттєвим є зв'язок Таємниці з Безоднею та Таємниці з Росією. Оскільки Безодня лежить поза Абсолютом, то її справедливо можна назвати *Таємницею Таємниць* – тією сферою, де навіть трансцендентне металогічне абсолютне буття не має сили, тобто така Таємниця є таємницею навіть для самого Бога. Через таку радикальність і була виділена особлива Остання Таємниця (Таємниця Безодні). Не менш суттєвим є зв'язок Таємниці з Росією: для Мамлеєва він має принципове значення і тому теж потребує окремого та більш розгорнутого розгляду.

Осмилення метафізики Росії Юрій Мамлеєв здійснює у своїй фундаментальній праці «Росія Вічна». Там він вдається до аналізу всієї російської культури: літератури, філософії, релігії та поезії. Особливу увагу він приділяє останній і саме вона найбільш яскраво відображає зв'язок Росії та Таємниці. Незбагненність і неосяжність, містичність і парадоксальність, прихованість і дивність – все це зображується в низці культових мотивів найрізноманітніших авторів, яких залучає та інтерпретує Мамлеєв: «Розумом Росію не зрозуміти...» (Тютчев), «І в таємниці спочиває Русь» (Блок), «Але люблю тебе Батьківщино, лагідна! А за що – розгадати не можу!» (Єсенін), «А, можливо, Росії взагалі немає» (Іванов) [Мамлеєв, 2011]. Такі поетичні мотиви наочно демонструють тенденцію,

до якої з іншого боку підходить і російська філософія (Бердяєв, Хом'яков, Леонт'єв, Данилевський та інші), про яку Мамлеєв пише так: «Взагалі російська філософія самотутня насамперед тим, що в певному її напрямі сама Росія стає в ній “об’єктом” філософії <...> Такого (стосовно власної країни) ніде не було» [Мамлеєв, 2011, с. 100] (до речі, саме це може бути однією з причин розглядати філософію Ю. Мамлеєва як можливе продовження традиції російської релігійної філософії ХІХ століття).

Тобто ми маємо справу з особливим *національним пошуком*, який робить Росію *запитанням щодо самої себе*, визначаючи водночас російське буття (Осмос), яке передбачає глибоке занурення в метафізику, зневагу до буденного здорового глузду, а також намагання відповісти на фундаментальні неосяжні питання (що є постановкою перед собою нездійснених завдань). Це дозволяє говорити про *Росію як одвічне питання*, на осмислення та вирішення якого спрямовані всі сили її культури та науки. Така тенденція зміцнюється самою філософією Юрія Мамлеєва, в якій він впроваджує концепт Вічної Росії, що має сім метафізичних проявів: «свята Русь» (православ'я), російська культура, «друга реальність» і російське буття, невидимий світогляд, Сакральний Хаос, Русь Сходу (Русь Самопізнання), «Останні відносини». Всі ці прояви пов'язані з Таємницею, без якої їх неможливо уявити.

Християнство є релігією особистого спасіння, в якій душа людини остаточно не розчиняється в Абсолюті, а зберігає власну автономність, тому воно є релігією таємниці особистості (у найвищому сенсі цього слова), що є принциповим для Мамлеєва. Також він зазначає, що православ'я, як відносно молодий духовний шлях, має особливу місію оновлення та оздоровлення світової культури, тому його таємниця – це майбутнє розкриття можливостей людського духу.

Російська культура сповнена дивовижних, неповторних і таємничих пошуків сенсу людського життя та істини, що відтворюється у творчості цілої низки письменників: Достоевського, Толстого, Платонова, Гончарова, Горького та багатьох інших. Тобто можна сказати, що Таємниця притягує до себе російського генія, навіть поглинає його (згадаймо лише Федіра Михайловича Достоевського з його зануренням до глибин людської душі з усіма її висотами та низинами).

«Друга реальність» і російське буття є здатністю російського топосу до формування прихованих, невидимих ландшафтів та водночас здатністю російської душі жити невидимим, надаючи йому безумовний пріоритет над матеріальним і видимим: «... головна риса [“другої реальності”] – певне випадіння з раціональної поверхні життя. Я маю на увазі, звісно, не “містику” чи “прозоріння” і под. (це зовсім інше), а саме випадіння в “межах буденного життя”, яке може відбуватись і зі “звичайними” людьми, хоча в Росії немає “звичайних” людей...» [Мамлеєв, 2011, с. 230]. Невидимий світогляд відображає потужне дохристиянське минуле Росії, часи язичництва, тобто приховану малодосліджену історію, яка сповнена несподіванок і постає як таємна історія.

Сакральний Хаос і «Останні Відносини» (які є відносинами з Безоднею) детально вже розглядалися нами [Гончаров, 2019, 2020], а Русь Сходу (Самопізнання), за Мамлеєвим, передбачає використання екзотеричних та езотеричних знань, що знаходяться у східній метафізиці, яка є унікальною через безліч прихованих і не проявлених вимірів та потенцій. Мамлеєв вважає, що досягнення східної культури близькі Росії, принаймні вони є набагато ближчими, ніж західні, а тому вони мають бути залучені до російських духовних пошуків і перероблені в російському духовному ключі [Мамлеєв, 2011, с. 243]. Тобто східна культура, зокрема культура Індії (наприклад, Веданта), є потужним джерелом Таємниці, яка охоплює все видиме й невидиме.

Проте найважливіший крок, до якого вдається Юрій Мамлеєв щодо Росії, полягає в наділенні її статусом третього метафізичного Початку поряд з Абсолютом і Безоднею: «Але зі всіх антиномій Росії та Російської Душі – найбільша за своїм значенням і найбільше пов'язана із суттю “Останніх відносин” – це російська любов до буття (у найширшому сенсі, не лише до “землі”) та пристрасть до позамежного (Антиномічність такого поєднання є очевидною: позамежне може вийти за межі

будь-якого буття або, звичайно, наявного буття.) <...> Звідси вже на вищому метафізичному рівні стає зрозумілим ствердження Росії як Великого Посередника між Абсолютом (як джерелом Буття) і Безоднею “поза” Ним. Ба більше, сам Посередник (тобто Вічна Росія та її втілення) у цьому ланцюзі набуває фундаментального значення третього метафізичного Початку – Початку основоположного, як і перші два, оскільки, “поєднуючи непоєднуване”, Росія набуває особливих якостей, котрі, відрізняючи її і від Абсолюту, і від Поза межної Безодні, визначають її буття як третій метафізичний Початок» [Мамлеев, 2011, с. 266–267].

Таке важливе метафізичне та космологічне положення, а також все, що було зазначено раніше, свідчить про те, що Росія повинна мати власну Таємницю, яка не буде збігатися з Таємницею Абсолюту (наближення до якої розкривається у всіх релігійно-духовних традиціях богопізнання та богошукання; наприклад, у феномені таїнства як зустрічі з невидимою божою благодаттю, що веде до внутрішньої трансформації людини, розкриваючи перед нею шлях досягнення божої подобі) і Останньою Таємницею (заснованою на принципово новому вченні Мамлеева про Безодню, котра лежить поза Абсолютом і в якій діє протилежний щодо Абсолюту принцип Ночі). Особливість Росії, отже, полягає в тому, що вона в самій своїй суті є Таємницею: «... “останні відносини” – це таємниця таємниць – найкраще можуть виразити себе саме потаємним шляхом “потаємної історичної Росії”. І ця прихована, остання якість робить Росію абсолютно першою. Сама присутність цього таємного рівня і забезпечує Росії її космологічне й вічне існування. Росія стає не лише носієм Безодні, але й носієм вищої таємниці» [Мамлеев, 2011, с. 215–216]. Тобто «таємничість» є невід’ємною властивістю Росії, її визначальною характеристикою, що формує власну традицію, яку Мамлеев позначає як традицію «шукання Росії». Таку Таємницю неможливо відокремити від самої Росії, а тому доцільно говорити про неї як про *Росію-Таємницю*. Таке визначення не лише поєднує Росію і Таємницю, але й демонструє «метафізичну невловимість» Росії та підкреслює момент жаги до поза межного як ключову якість «російської душі».

Така увага до Росії як до однієї з центральних філософських проблем – стійкий мотив російської філософії, який, як ми бачимо, не зникає безслідно у ХІХ столітті, а отримує своє продовження у «радянському езотеричному підпіллі», у межах якого Мамлеев і сформував власну філософську думку, ставши, зокрема, засновником Южинського містично-езотеричного гуртка. Водночас необхідним видається дослідження мамлеевських розробок у контексті російської релігійної філософії ХІХ століття з метою визначення можливості чи неможливості продовження «втраченої» традиції, її трансформації та оновлення. З огляду на все зазначене вище *питання залученості Мамлеева до традиції російської філософії постає дуже гостро*, адже хто він, як не справжній спадкоємець Бердяєва, Хом’якова, Федорова та інших відомих російських мислителів?

У *підсумку* можна зазначити, що поняття «хаосмосу», залучене до мамлеевської творчості, є вкрай продуктивним, оскільки формує нову формулу «Хаос – Осмос – Космос». Ця формула надає можливість для розвитку таких важливих для Мамлеева категорій, як Сакральний Хаос, російське буття, а також «космологічна Росія» як один із вимірів Росії Вічної (традиція російського космізму). Також слід зазначити, що Таємниця *не може бути чітко локалізована* в «структурі» мамлеевського хаосмосу, адже вона є всепроникливим елементом останнього. Роль Таємниці полягає в поєднанні інших метатем творчості Мамлеева: утризму «Я», Смерті, Безодні, Росії. Особливість двох останніх призводить до необхідності введення понять «Остання Таємниця» та «Росія-Таємниця». «Остання Таємниця» стає втіленням граничності та поза межності Безодні, котра не знаходиться в площині Абсолюту, а лежить поза ним. Зі свого боку «Росія-Таємниця» позначає невід’ємну ознаку російського буття та культури – духовні та метафізичні пошуки власної Вітчизни, а також акцентує увагу на тому, що Мамлеев наділяє Росію статусом третього метафізичного Початку поряд з Абсолютом і Безоднею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Гончаров С. Творча спадщина Юрія Мамлеєва: філософія і / або література? *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2019. Вип. 61. С. 72–78. DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2019-61-8>.

Гончаров С. Утризм «Я» Юрія Мамлеєва як особливий вид метафізики. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. Вип. 62. 2020. С. 139–147. DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2020-62-15>.

Джойс Д. Уэйк финнеганов / пер. с англ. А. Г. Волохонский. Тверь: Kolonna Publications, 2000. 128 с.

Кордас О., Николаева Ю. Феномен тайны в философском контексте. *Вестник Омского государственного педагогического университета. Гуманитарные исследования*. 2015. № 2(6). С. 15–18.

Мамлеев Ю. Мир и хохот. М.: АСТ: Зебра Е, 2008. 315 с.

Мамлеев Ю. Россия Вечная. М.: Эксмо, 2011. 512 с.

Мамлеев Ю. Судьба бытия. М.: Эннеагон, 2006. 262 с.

Марджи Н. Тайна как эстетическая категория. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Философия»*. 2017. Т. 21. № 2. С. 280–282. DOI: <https://doi.org/10.22363/2313-2302-2017-21-2-280-282>.

Отто Р. Священное / пер. с нем. А. Руткевич. СПб: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2008. 272 с.

Теория метафоры: сборник / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.; вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. М.: Прогресс, 1990. 512 с.

Франк С. Сочинения. М.: Правда, 1990. 608 с.

Гончаров Семен Олексійович

аспірант, філософський факультет

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

м. Свободи, 6, Харків, 61022

E-mail: sementulpanov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8116-0804>

Стаття надійшла до редакції: 20.10.2020

Схвалено до друку: 23.11.2020

THE ROLE AND PLACE OF THE MYSTERY IN METAPHYSICS OF MAMLEEV'S CHAOSMOS

Honcharov Semen A.

PhD Student, Faculty of Philosophy

V. N. Karazin Kharkiv National University

6, Svobody sqr., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: sementulpanov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8116-0804>

ABSTRACT

The article examines the role and place of the Mystery within the structure of Mamleev's metaphysics. The author of the article implicates the concept of "chaosmos", introduced by James Joyce in the experimental novel "Finnegans Wake", to the Mamleev's Universe. This leads to the transformation of the formula "chaos – osmosis – cosmos", actualized by postmodern discourse, into the formula "Chaos – Osmosis – Cosmos". Chaos here is Sacred Chaos, being one of the metaphysical manifestations of Eternal Russia. Osmosis appears to be an antinomic Russian life, which combines the incompatible, and sets itself fundamentally impossible tasks. The Cosmos brings us to the tradition of Russian cosmism

with its problem of microcosm and macrocosm conformity. The author of the article points out that the all-pervading and unifying element of Mamleev's chaos is the Mystery. It is one of the five key metathemes of Mamleev's oeuvre. The particularity of the Mystery is that it provides a link between other metathemes: utrism "I", Death, the Abyss and Russia. In the plane of utrism "I" the Mystery is seen as the mystery of man (his higher "I"). The Mystery is related to Death by the person's interest of his own destiny and finiteness. The problem of overcoming death and the passion for eternal life are the central themes that concern almost all the heroes of Mamleev's novels and short stories. For Mamleev they are the source of values aimed at the human need to achieve a higher "I". The connection between the Mystery and the Abyss, as well as the connection between the Mystery and Russia are the strongest and the most important for Mamleev. Consideration of these connections prompts the author to conclude that Yuri Mamleev describes such dimensions of the Mystery, which go beyond the categories "unfathomable-to-us" and "unfathomable-in-itself", introduced by S. Frank. This requires the introduction of new concepts that would bring out the essence of Mamleev's innovations. The author of the article proposes to consider the Abyss as a "Last Mystery" by the fact it is transcendent to the transcendentals themselves, that is it goes beyond the Absolute, as well as to consider Eternal Russia as a Russia-Mystery on the grounds that Mamleev gives it the status of the third metaphysical Beginning, along with the Absolute and the Abyss.

Key words: Mamleev, Mystery, Abyss, chaosmos, unfathomable, cosmism.

REFERENCES

- Arutsunova, N. D., & Zhurinskaia, M. A. (Eds.). (1990). *The Theory of Metaphor: Collected Works*. Moscow: Progress. (In Russian).
- Frank, S. (1990). *Works*. Moscow: Pravda. (In Russian).
- Honcharov, S. (2019). Yuriy Mamleev's Creative Writings: Philosophy and/or Literature? *The Journal of V. N. Karaz'in Kharkiv National University, Series "Philosophy. Philosophical Peripeteias"*, 61, 72–78. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2019-61-8>.
- Honcharov, S. (2020). Mamleev's I-utrism as a Special Kind of Metaphysics. *The Journal of V. N. Karaz'in Kharkiv National University, Series "Philosophy. Philosophical Peripeteias"*, 62, 139–147. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2020-62-15>.
- Joyce, J. (2000). *Finnegans Wake*. (A. Volokhonsky, Trans.). Tver: Kolonna Publications. (Original work published 1939). (In Russian).
- Kordas, O., & Nikolaeva, J. (2015). Phenomenon of Mystery in Philosophical Context. *The Journal of Omsk State Pedagogical University, Humanitarian Research*, 2/6, 15–18. (In Russian).
- Mamleev, Yu. (2008). *World and Laughter*. Moscow: AST: Zebra E. (In Russian).
- Mamleev, Yu. (2009). *The Destiny of Being*. Moscow: Enneagon. (In Russian).
- Mamleev, Yu. (2011). *Eternal Russia*. Moscow: Eksmo. (In Russian).
- Mardzhi, N. (2017). The Mystery as Aesthetic Category. *RUDN Journal of Philosophy*, 21(2), 280–282. (In Russian). DOI: <https://doi.org/10.22363/2313-2302-2017-21-2-280-282>.
- Otto, R. (2008). *The Idea of the Holy*. (A. Rutkevich, Trans.) Saint Petersburg: Saint Petersburg University Publishing House. (Original work published 1917). (In Russian).

Article arrived: 20.10.2020

Accepted: 23.11.2020